

Ю. В. Гродецький,
канд. юрид. наук, доц., доцент
кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

**ЛЕКЦІЯ ЗА ТЕМОЮ:
«ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА СПІВУЧАСНИКІВ»**

1. Поняття та загальні особливості добровільної відмови співучасників кримінального правопорушення.
2. Добровільна відмова виконавця (співвиконавця).
3. Добровільна відмова організатора, підбурювача та пособника.
4. Добровільна відмова учасника організованої групи чи злочинної організації.

1. Поняття та загальні особливості добровільної відмови співучасників кримінального правопорушення

Добровільна відмова співучасника – це своєчасне усунення особою за своєю волею особистої участі у кримінальному правопорушенні внаслідок прийнятого нею остаточного рішення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця.

Добровільна відмова співучасника (ст. 31 КК України) є спеціальним видом добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні (ст. 17 КК України). У зв'язку з цим вона характеризується як ознаками, властивими загальному поняттю добровільної відмови, так і додатковими спеціальними ознаками. До останніх потрібно віднести своєчасне усунення особистої участі у кримінальному правопорушенні.

Під усуненням особистої участі у кримінальному правопорушенні розуміють будь-які діяння, якими особа нейтралізує створені нею при виконанні ролі співучасника умови для спільного вчинення кримінального правопорушення.

Своєчасність такого усунення означає, що вказані діяння вчинені заздалегідь до закінчення кримінального правопорушення.

Загальні особливості добровільної відмови співучасників:

- 1) така добровільна відмова має індивідуальний характер – при відмові одного співучасника інші не звільняються від кримінальної відповідальності;
- 2) можливість добровільної відмови співучасників залежить від поведінки виконавця (співвиконавців).

Форми добровільної відмови співучасників. В окремих випадках добровільна відмова співучасників можлива у формі активної поведінки (дії), в інших – пасивної. У ряді випадків добровільна відмова може бути реалізована як у тій, так і в іншій формі. Форма добровільної відмови співучасників залежить від форми співучасті і видів співучасників. Якщо, наприклад, розглядати добровільну відмову підбурювача, то вона може бути виражена тільки в активній формі, але добровільна відмова пособника буде цілком реалізована у деяких випадках і при пасивній поведінці.

Добровільно відмовитися від своєї участі у кримінальному правопорушенні може як виконавець (співвиконавець), так й інші співучасники – організатор, підбурювач та пособник. Утім законодавець висуває різні вимоги до добровільної відмови різних співучасників кримінального правопорушення.

2. Добровільна відмова виконавця (співвиконавця)

Відповідно до ч. 1 ст. 31 КК України у разі добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення виконавець (співвиконавець) не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених статтею 17 ККУ України.

У цьому випадку інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за готування до того кримінального правопорушення або замах на те кримінальне правопорушення, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець.

Форми добровільної відмови виконавця (співвиконавця):

1) пасивна (загальна) – утримання від продовження своєї участі у кримінальному правопорушенні;

2) активна (для окремих випадків):

– на стадії закінченого замаху, коли виконавець (співвиконавець) вчинив діяння, яке вже здатне викликати суспільно-небезпечні наслідки і для їх попередження необхідні активні дії з втручання у розвиток причинного зв'язку, якщо це можливо;

– при посередній винності добровільна відмова повинна бути реалізована шляхом припинення початого суспільно небезпечного діяння, яке вчинюється особою, що відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності.

3. Добровільна відмова організатора, підбурювача та пособника

Організатор, підбурювач та пособник не підлягають кримінальній відповідальності, якщо вони добровільно відмовилися від участі у кримінальному правопорушенні.

У разі добровільної відмови будь-кого із співучасників виконавець підлягає кримінальній відповідальності за готування до кримінального правопорушення або за замах на кримінальне правопорушення, залежно від того, на якій із цих стадій його діяння було припинено.

Отже, законодавець передбачає обов'язкове припинення кримінального правопорушення в результаті добровільної відмови організатора, підбурювача чи пособника.

Форми добровільної відмови організатора, підбурювача та пособника.

У частині 2 ст. 31 КК України передбачено дві загальні форми добровільної відмови організатора, підбурювача та пособника:

1) відвернення вчинення кримінального правопорушення;

2) своєчасне повідомлення відповідних органів державної влади про кримінальне правопорушення, що готується або вчиняється.

Для пособника передбачена додаткова форма добровільної відмови:

3) ненадання ним засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення або неусунення перешкод вчиненню кримінального правопорушення (пасивна поведінка).

Добровільна відмова організатора може бути здійснена як в активній, так і в пасивній формі. Так, наприклад, залучення і вербування співучасників при створенні кримінально-протиправної групи по суті є підбурюванням, тому що пов'язане з схиленням інших осіб до вчинення кримінального правопорушення. Такі дії впливають на свідомість осіб. Саме тому усунути потім наслідки такого діяння можна тільки в активній формі шляхом або прямого впливу на свідомість цих співучасників, або за допомогою фізичної сили, залученням представників правоохоронних органів до припинення кримінального правопорушення тощо.

У пасивній формі добровільна відмова організатора можлива, наприклад, при здійсненні ним фінансування кримінально-протиправної діяльності. Існує низка кримінальних правопорушень, вчинення яких можливе тільки за наявності значних коштів. До таких кримінальних правопорушень можна віднести, наприклад, великомасштабні кримінально-протиправні операції по транспортуванню і реалізації зброї та наркотиків. Відсутність фінансування призведе до припинення кримінального правопорушення.

Добровільна відмова підбурювача в усіх випадках повинна бути реалізована в активній формі. Іншим чином неможливо усунути ті зміни в психіці співучасників, які він створив, або припинити готування до кримінального правопорушення чи замах на кримінальне правопорушення, якщо усунути зміни в психіці не вдається.

Добровільна відмова пособника може бути здійснена як в активній, так і в пасивній формі. Найбільш поширеним способом є бездіяльність. Форма добровільної відмови в даному випадку залежить від виду пособницьких дій. Для інтелектуального пособництва форма повинна бути тільки ак-

тивна, тому що характер такого діяння подібний до дій підбурювача. Тут також має місце вплив на свідомість інших співучасників, що укріплює їх рішучість на вчинення кримінального правопорушення. Для фізичного пособництва форма може бути і пасивною. Так, законодавець у ч. 2 ст. 31 КК України для пособника передбачив додаткову форму добровільної відмови, що уявляє собою пасивну поведінку – ненадання ним засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення або неусунення перешкод вчиненню кримінального правопорушення.

Поєднання в діянні співучасника ознак виконавця (співвиконавця) та інших видів співучасників підвищує його суспільну небезпечність і має тяготи посилення його кримінальної відповідальності. Для таких співучасників добровільна відмова повинна виражатись у більшості випадків в активній формі, але не можна виключити і пасивну форму.

Форма добровільної відмови для виконавця, що виконує ще і функції іншого співучасника, залежить прямо від цієї додаткової ролі. Якщо для пособника й організатора добровільна відмова можлива в деяких випадках у пасивній формі, то і для виконавця, що виконує ще й роль пособника або організатора, вона також можлива у формі бездіяльності. Відповідно, якщо для підбурювача добровільна відмова повинна виразитися тільки в активній формі, то і для виконавця, що викликав у комусь зі співучасників рішучість на вчинення кримінального правопорушення, вона також можлива тільки у формі дії.

4. Добровільна відмова учасника організованої групи чи злочинної організації

КК України не містить спеціальних норм про добровільну відмову учасника організованої групи чи злочинної організації. Однак тут існує своя специфіка.

Організована група є стійким об'єднанням, яке характеризується тісними зв'язками між учасниками, що носять постійний характер. Вони формуються за участі кожного з членів групи, а стійкість злочинного об'єднання

є результатом діяльності кожного учасника організованої групи. Усе це обумовлює особливості добровільної відмови учасників такої групи. Тут можливі два варіанти.

Перший: якщо організована група створена для вчинення одного кримінального правопорушення, що також допускається, або декількох, але точно відомо яких кримінальних правопорушень, то добровільна відмова повинна виразитися в запобіганні всім цим конкретним кримінальним правопорушенням.

Другий: якщо учасники організованої групи не знають точно, скільки кримінальних правопорушень вони збираються вчинити (це більш типова ситуація), то добровільна відмова в цьому випадку визнається за умови, що дії учасника, який відмовився, призвели до припинення самого існування організованої групи.

У пасивній формі добровільна відмова в даному випадку може бути здійснена тільки за умови одночасної відмови всіх учасників організованої групи від продовження кримінально-протиправної діяльності.

Особливості добровільної відмови учасника злочинної організації в першу чергу залежать від конструкції складів кримінальних правопорушень, вчинення яких за чинним законодавством відбувається шляхом створення такої організації. Зазначені кримінальні правопорушення передбачені, зокрема, в статтях 255, 257, 258³ КК України. Причому закінченими ці делікти є з моменту організації (ст. 257 КК України) або створення (ст.ст. 255, 258³ КК України) злочинної організації. Через те, що добровільна відмова може мати місце до моменту закінчення кримінального правопорушення, то в даному випадку відмова учасника злочинної організації можлива лише до моменту її створення. Але під час добровільної відмови учасника злочинної організації, остання повинна бути вже створена. Саме тому добровільна відмова у даному випадку виключається через те, що кримінальне правопорушення уже вважається закінченим. Усякі дії осіб, що почали створювати

злочинну організацію, але вирішили добровільно відмовитися від завершення цих дій, повинні розглядатися за правилами про добровільну відмову співучасників кримінально-протиправних груп за попередньою змовою.

Таким чином, учасник злочинної організації не може здійснити добровільну відмову, тому що вона виключається особливостями конструкції складів кримінальних правопорушень, що відповідно до законодавства вчинюються злочинними організаціями.

Список літератури

1. Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. Київ: Вища шк., 1986. 208 с.
2. Гродецький Ю. В. Добровільна відмова співучасників. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17. Кримінальне право* / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 166–169.
3. Гродецький Ю. В. Поняття добровільної відмови співучасника / Ю. В. Гродецький. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 13–14 жовт. 2011 р. Х.: Право, 2011. С. 228–233.
4. Гродецький Ю. В. Добровільна відмова в організованих групах. *Конституція – основа державно-правового будівництва і соціального розвитку України: тези доп. та наук. повідомлень учасників наук. конф. молодих учених (м. Харків, 30 червня 2001 р.)*. За ред. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2001. С. 167–170.
5. Гродецький Ю. В. Загальні особливості добровільної відмови при співучасті / Ю. В. Гродецький. *Актуальні проблеми правознавства: тези доп. та наук. повідом. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів*. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. С. 137–139.
6. Митрофанов І. І., Притула А. М. Співучасть у злочині: навч. посіб. / І. І. Митрофанов, А. М. Притула. О.: Фенікс, 2012. 205 с.
7. Орловський Р. С. Особливості добровільної відмови виконавця злочину. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2015. Випуск 20. С. 158–163.
8. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України: монографія / Р. С. Орловський. Харків: Право. 2019. 624 с.

9. Орловський Р. С. Особливості добровільної відмови при пособництві. *Проблеми законності*. Харків, 1999. С. 189–193.

10. Павликівський В. І., Шалахіна В. В. Особливості добровільної відмови співвиконавця злочину. *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 111–115.